

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА ☆ LAWYER HERALD

ХУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416

Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

1 СОН, 2 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 1, ВЫПУСК 2

LAWYER HERALD

VOLUME 2, ISSUE 1

TOSHKENT - 2021

ДАВЛАТ ВА ҲУҚУҚ НАЗАРИЯСИ ВА ТАРИХИ. ҲУҚУҚИЙ
ТАЪЛИМОТЛАР ТАРИХИ

- 1. ХУЖАНАЗАРОВ Азизжон Анварович**
“ҲУҚУҚИЙ ЭКСПЕРТИЗА” ИНСТИТУТИНИНГ НАЗАРИЙ
ЖИҲАТЛАРИ.....9
- 2. ТУРАЕВ Акмал Панжиевич**
ҲУҚУҚНИ АМАЛГА ОШИРИШ САМАРАДОРЛИГИГА ЭРИШИШ
ИСТИҚБОЛЛАРИ.....19
- КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ. МОЛИЯ
ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ**
- 3. ЗУЛФИҚОРОВ Шерзод Хуррамович**
ПАРЛАМЕНТ НАЗОРАТИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ДЕПУТАТЛАР
ФАОЛЛИГИНИ КУЧАЙТИРИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
ЖИҲАТЛАРИ.....28
- 4. ҲАМРОЕВ Элдор Отамуродович**
“ДАВЛАТ ПОЙТАХТИ” ТУШУНЧАСИ ВА УНИНГ ҲУҚУҚИЙ
БЕЛГИЛАРИ.....40
- 5. НОРМУХАМЕДОВА Сурайёхон Бобир қизи**
К ВОПРОСУ О ПРИМЕНЕНИИ ПРИНЦИПОВ АДМИНИСТРАТИВНЫХ
ПРОЦЕДУР В СФЕРЕ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ.....49
- ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ. ОИЛА
ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ**
- 6. РАҲМАТОВ Анвар Исламович**
СПОРТДА ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МУЛКНИ ШАРТНОМАВИЙ ТАРТИБГА
СОЛИШ МАСАЛАЛАРИ.....63
- 7. ТОШБОЕВА Робия Собировна**
РЕФОРМИРОВАНИЕ ПРИРОДНОРЕСУРСОВОЙ КАДАСТРОВОЙ
СИСТЕМЫ УЗБЕКИСТАНА: СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ПУТИ
ИХ ПРАВОВОЙ РЕГЛАМЕНТАЦИИ.....74
- 8. МУКУМОВ Бобур Мелибой уғли**
ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИЗЪЯТИЯ
ЗЕМЕЛЬНЫХ УЧАСТКОВ ДЛЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ И
ОБЩЕСТВЕННЫХ НУЖД В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....86
- 9. МАДУМАРОВ Талантбек Толибжонович**
МИКРОКРЕДИТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ ҚАЙТА ТАШКИЛ ЭТИШ ВА
ТУГАТИШ АСОСЛАРИ ВА ТАРТИБИ.....98

- 10. ХУДАЙБЕРДИЕВА Гулнора Аманмуродовна**
ТУРДОШ ҲУҚУҚЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: ХОРИЖИЙ ВА МИЛЛИЙ ТАЖРИБА.....110

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

- 11. МУСАЕВ Бекзод Турсунбоевич**
МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИ ВА БАНДЛИК СОҲАСИДА ХУСУСИЙ
БАНДЛИК АГЕНТЛИКЛАРИ ФАОЛИЯТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ
ТАРТИБГА СОЛИШ БЎЙИЧА ЕВРОПА ИТТИФОҚИ
ТАЖРИБАСИ.....119

- 12. МАРИПОВА Севархон Арибжановна**
МЕҲНАТ НИЗОЛАРНИ ҲАЛ ЭТИШДА МЕДИАЦИЯ
ИНСТИТУТИНИНГ АҲАМИЯТИ (НАЗАРИЯ ВА
АМАЛИЁТ).....132

- 13. ҚУЧҚАРОВ Хамидулло Абдурасулович**
МЕҲНАТ НИЗОЛАРИНИ СУДГАЧА ВА СУД ТАРТИБИДА КЎРИБ
ЧИҚИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....140

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ
ОЛИШ. КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

- 14. ОТАЖОНОВ Аброржон Анварович,**
КУШБАКОВ Дилшод Мусурмонкулович
МАСТЛИК ҲОЛАТИДА ЖИНОЯТ СОДИР ЭТГАН ШАХСЛАРНИНГ
ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИГИ ВА УНГА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ
ЖИНОЯТ-ҲУҚУҚИЙ ЧОРАЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....151

- 15. АЛЛАНОВА Азизахон Авазхоновна**
ҚОНУНГА ХИЛОФ РАВИШДА ЧЕТ ЭЛГА ЧИҚИШ ЁКИ ЎЗБЕКИСТОН
РЕСПУБЛИКАСИГА КИРИШ УЧУН ЖИНОИЙ ЖАВОБГАРЛИК:
МУАММО ВА ТАКЛИФ.....166

- 16. АЧИЛОВ Алишер Темирович**
ХОРИЖИЙ ДАВЛАТЛАР ҚОНУНЧИЛИГИДА ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ
ФАОЛИЯТ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЛАР УЧУН ЖАВОБГАРЛИКНИНГ
ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ175

- 17. НУРМУҲАММЕДОВА Гўзалхон Баходировна**
КОРРУПЦИЯ БИЛАН БОҒЛИҚ ЖИНОЯТЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ
МЕХАНИЗМЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: УСУЛЛАРИ ВА
ЙЎНАЛИШЛАРИ.....189

18. АЗИМОВ Тохир Саидович
«ЖАМОАТ ТАРТИБИ» ВА «ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИ»
ТУШУНЧАЛАРИНИНГ ЎЗARO ФАРҚЛАНИШИ ҲАМДА
БОҒЛИҚЛИГИНИНГ ИЛМИЙ ТАҲЛИЛИ.....202

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-
КИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

19. ЮГАЙ Людмила Юрьевна,
ГАДЖИЕВ Хагани Моҳуббат оглы
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРИ ДОКАЗЫВАНИИ
ФАКТА РАСПРОСТРАНЕНИЯ ЛОЖНОЙ ИНФОРМАЦИИ В
ИНТЕРНЕТЕ.....208

20. ХАЛИЛОВ АКРАМ УТАМУРАДОВИЧ
СУД ЭКСПЕРТИЗА ЛАБОРАТОРИЯЛАРИНИНГ АККРЕДИТАЦИЯСИ -
СУД ЭКСПЕРТИЗА ФАОЛИЯТИНИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ
ЙЎНАЛИШЛАРИДАН БИРИ.....219

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

21. ГАФУРОВА Нозимахон Эльдаровна
ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДОСТУПА К ПЕЧАТНОЙ ИНФОРМАЦИИ
У ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ В УЗБЕКИСТАНЕ.....229

22. ВАЛИЖОНОВ Далер Дилшодович
ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНО – ПРАВОВЫХ ОСНОВ
СОТРУДНИЧЕСТВА ОРГАНОВ ПРОКУРАТУРЫ В БОРЬБЕ С
ПРЕСТУПНОСТЬЮ.....238

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

23. ЮЛДАШОВ Абдумумин
ГЕОГРАФИК КЎРСАТКИЧ ТУШУНЧАСИ ВА ИҚТИСОДИЁТНИ
МУСТАҲКАМЛАШДА УНИНГ ТУТГАН ЎРНИ.....249

24. МИРУКТАМОВА Феруза Лутфуллаевна
ОБ ОПЫТЕ ПРАКТИЧЕСКОГО ПРИМЕНЕНИЯ В ОТНОШЕНИИ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ МЕР ОТВЕДЕНИЯ И ТЕХНОЛОГИЙ
ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ В ЗАРУБЕЖНЫХ
СТРАНАХ И УЗБЕКИСТАНЕ.....258

25. ЯКУБОВА Ирода Бахромовна, ЯКУБОВ Ойбек
ШАХСИЙ ҲАЁТ ДАХЛСИЗЛИГИ МАСАЛАЛАРИНИНГ ЎЗБЕКИСТОН
ҲАМДА ЧЕТ ЭЛ МАМЛАКАТЛАРИ ҚОНУНЧИЛИГИ БЎЙИЧА
ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ.....268

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ХУДАЙБЕРДИЕВА Гулнора Аманмуродовна

Тошкент давлат юридик университети Ихтисослаштирилган

филиали доценти, юридик фанлар номзоди

E-mail: gulnoraxudayberdireva@mail.ru

ТУРДОШ ҲУҚУҚЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: ХОРИЖИЙ ВА МИЛЛИЙ ТАЖРИБА

For citation (иктибос келтириш учун, для цитирования):
ХУДАЙБЕРДИЕВА Г.А. ТУРДОШ ҲУҚУҚЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ
АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ: ХОРИЖИЙ ВА МИЛЛИЙ
ТАЖРИБА // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 1
(2021), Б. 110–118.

1 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-1-10>

АННОТАЦИЯ

Мақолада турдош ҳуқуқларнинг табиати, таърифи, турдош ҳуқуқлар субъектларининг мақоми, турдош ҳуқуқларга оид халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларнинг хусусиятлари, халқаро ташкилотлар ҳужжатларида турдош ҳуқуқларнинг белгиланиши, республикаимиз кўшилган айрим халқаро шартномаларнинг ўзига хос жиҳатлари, турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилишдаги муаммолар, турдош ҳуқуқлар ҳимоясини кучайтириш билан боғлиқ масалалар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: интеллектуал мулк ҳуқуқи, муаллифлик ҳуқуқи, турдош ҳуқуқлар, мутлақ ҳуқуқлар, қонунчилик, халқаро шартномалар.

ХУДАЙБЕРДИЕВА Гулнора Аманмуродовна

Доцент Специализированного филиала Ташкентского государственного юридического университета, кандидат юридических наук

E-mail: gulnoraxudayberdireva@mail.ru

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРАВОВЫХ ОСНОВ СМЕЖНЫХ ПРАВ: ЗАРУБЕЖНЫЙ И НАЦИОНАЛЬНЫЙ ОПЫТ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются сущность и определение смежных прав, статус субъектов смежных прав, особенности международно-правовых документов о смежных правах, определение смежных прав в документах международных организаций, особенности некоторых международных договоров, к которым присоединилась республика, проанализированы проблемы защиты смежных прав, вопросы усиления защиты смежных прав. сделаны выводы по совершенствованию национального законодательства в области смежных прав.

Ключевые слова: права интеллектуальной собственности, авторское право, смежные права, исключительные права, законодательство, международные договоры.

KHUDAIBERDIEVA Gulnora

Associate professor of the Specialized Branch
Tashkent State Law University, Candidate of legal sciences
E-mail: gulnoraxudayberdireva@mail.ru

IMPROVING THE LEGAL BASIS OF RELATED RIGHTS: FOREIGN AND NATIONAL EXPERIENCE

ANNOTATION

The article examines the essence and definition of related rights, the status of subjects of related rights, the features of international legal documents on related rights, the definition of related rights in the documents of international organizations, the features of some international treaties to which our republic has joined, the problems of protection of related rights, issues of strengthening protection of related rights.

Keywords: intellectual property rights, copyright, related rights, exclusive rights, legislation, international treaties.

Интеллектуал мулкнинг таркибий қисми мураккаб бўлиб, у патент ҳуқуқи, муаллифлик ҳуқуқи, турдош ҳуқуқлар, товар белгилари ва индивидуаллаштиришнинг бошқа воситаларидан таркиб топган. Интеллектуал мулк саноат намуналаридан фойдаланиш ва фан, адабиёт, санъат асарларини яратиш ҳамда улардан ҳар қандай кўринишда фойдаланиш натижасида келиб чиқадиган муносабатларни тартибга солади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 29-моддасида “ҳар ким сўз, фикрлаш ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқига эга...” бўлишининг белгиланиши [1] ҳам турдош ҳуқуқлар субъектларининг ҳуқуқий ҳолати қандай асосларда вужудга келишини англатади. Бу “шахснинг ҳуқуқий ҳолати” конституциявий ҳуқуқ нормаларининг тартибга солиш предмети эканлигини кўрсатади [2, Б.6]. Шунга кўра, турдош ҳуқуқлар субъектларининг ҳуқуқий ҳолати конституциявий-ҳуқуқий муносабатлар сирасига кирадиган ижтимоий муносабатлардир.

Турдош ҳуқуқлар деганда - яратилган асарларни ижро этиш, техника ёрдамида ёзиб олиш, нусха кўпайтириш, эфир ёки кабель орқали узатиш ва бошқача усулда такрорлаш (қайта ишлаб чиқариш, фойдаланиш)да юзага келадиган муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш тушунилади. Бир сўз билан айтганда, турдош ҳуқуқлар муаллифлик ҳуқуқига эргашиб юрадиган ҳуқуқ тармоғи ҳисобланади.

Турдош ҳуқуқлар муаллифлик ҳуқуқи объектларидан фойдаланиш натижасида юзага келадиган муносабатлар сирасига кирар экан, бу муносабатлар муаллифлар билан жисмоний шахс бўлган турдош ҳуқуқлар субъектлари (ижрочи, артист, актёр, дирижёр, пантомимачи ва бошқалар) ва юридик шахс бўлган субъектлар (теле-радио, кабель орқали кўрсатув ва эшиттириш берувчи ташкилотлар, фонограмма ишлаб чиқарувчилар ва бошқалар) ўртасида намоён бўлади. Турдош ҳуқуқларнинг субъектлари ўз ҳуқуқий табиатига кўра иккиламчи ҳуқуқ эгалари сифатида, яъни муаллифлар томонидан яратилган асарларни такрорлаш, қайта ишлаб чиқариш ёки ижро қилишлари билан ажралиб туради.

Юқоридагиларга кўра, турдош ҳуқуқлар муаллифлик ҳуқуқининг таркибий қисми, хусусан, муаллифлик ҳуқуқи қонунчилиги билан тартибга солинадиган ҳуқуқ тизимининг алоҳида йўналишига айланиб бормоқда, дейиш учун асос бор. Шунга кўра, турдош ҳуқуқларни муаллифлик ҳуқуқига нисбатан “иккиламчи ҳуқуқ”, “эргашма ҳуқуқ” ёки “такрорланадиган ҳуқуқ” дейиш мумкин. Турдош ҳуқуқлар асосан муаллифлик ҳуқуқи билан чамбарчас боғлиқ

ва ҳар иккала ҳуқуқ соҳаси ҳам қўлланишда деярли битта қонунчиликка муурожаат қилади. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси [3] ва ”Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонунида [4] муаллифлик ҳуқуқи билан турдош ҳуқуқларга оид қоидалар кетма-кет жойлаштирилган.

Республикамизда турдош ҳуқуқлар субъектларининг энг фаоллари ижрочилар бўлиб, улар ўз қобилияти ва имкониятларини намоён қилаётганини амалда кўриш мумкин. Хусусан, бир неча йилдан буён ҳар йили ўтказиладиган “Ўзбекистон ватаним менинг”, “Ниҳол”, “Офарин” кўрик-танловлари, икки йилда бир марта ўтказиладиган “Бойсун баҳори”, “Шарқ тароналари”, “Бахшичилик”, “Мақом” мусиқа фестивали [5, Б.142] ижрочи ва санъаткорларнинг янги қирралари очилишига ёрдам бермоқда, яъни турдош ҳуқуқлар субъектларининг иштирокини кўрсатмоқда.

Республикамизнинг соҳага оид қонунчилигини бошқа давлатлар қонунчилиги билан қиёслаганда турдош ҳуқуқлар субъектлари тизимида ойдинлик киритиш мумкин. Масалан, Германия қонунчилигига кўра, ижрочилар деганда, ”асарни ижро этувчилар ёки уни саҳналаштирувчи ёхуд уни ижро этишда иштирок этувчи шахслар” тушунилади [6] (бу ўринда “саҳналаштирувчи” деганда асарни саҳнада ижро этаётганлар назарда тутилади). Ижрочиларга ҳуқуқий таъриф бераётганда, аввало, улар томонидан асарни ижро этишдаги ижодий ёндашуви, асарни бадиий етказишдаги иштироки бевосита ҳисобга олиниши керак. Франция қонунчилигига кўра, ижрочилар тоифасига “бадиий асарни гапириб берувчилар” ҳам киритилган [7].

Бугунги кунда халқаро ташкилотларнинг ҳуқуқий ҳужжатларида турдош ҳуқуқларга нисбатан аниқ, илмий, ҳуқуқий тушунчалар билдирилмаган. Айниқса, турдош ҳуқуқларнинг субъектлари (ижрочи, артист, актёр, дирижёр, созанда, раққоса ва бошқалар)нинг ҳуқуқий ҳолатини аниқлаш, ҳимояга олинадиган объектларнинг мақомини белгилашда қийинчиликлар мавжуд. Халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда бу масалалар тавсиявий характерда белгиланган бўлиб, улар миллий қонунчилик асосларини такомиллаштиришда етарли ҳуқуқий асос бўла олмаяпти.

Турдош ҳуқуқларнинг моҳиятини тушунишда бир қатор халқаро ташкилотлар Уставлари ва ҳужжатлари, амалда ҳаракатда бўлган халқаро шартномаларга асосланиш мумкин. Хусусан, Рим конвенцияси”га [8] кўра, турдош ҳуқуқлар субъектлари деганда, “ижрочилар – актёр, ашулачи, созанда, раққослар ёки бадиий ва адабиёт асарларини у ёки бу кўринишда ижро

этадиган, роль ўйнайдиган ёхуд бошқача усулда унда иштирок этаётган шахслар” тушунилади.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, турдош ҳуқуқларга таъриф беришда, аввало, турдош ҳуқуқлар субъектлари тизимига аниқлик киритиб олиш даркор. Ўзбекистон қонунчилигида турдош ҳуқуқлар субъектларини кимлар ташкил этиши ҳақида бир тўхтамга келинмагани амалда турдош ҳуқуқлар субъектларининг ҳуқуқларини кенгайтириш имконини бермаётир. Бу эса турдош ҳуқуқлар субъектларига тегишли бўлган айрим ва муҳим ҳуқуқларнинг тан олинмаслиги, натижада бошқа хўжалик юритувчи субъектлар томонидан турдош ҳуқуқлар билан муҳофаза қилинадиган маҳсулотлар (фонограмма ва бошқалар)нинг руҳсатсиз ишлаб чиқарилиши ва айирбошланишига ҳам сабаб бўлмоқда.

Турдош ҳуқуқлар субъектларининг фаолияти айна вақтда интеллектуал фаолият натижаси ҳисобланади. Фуқаролик кодексининг 1038-моддасига кўра, “интеллектуал фаолият натижасига ёки хусусий аломатларни акс эттирувчи воситага нисбатан мутлақ ҳуқуқ бундай натижа ёки хусусий аломатларни акс эттирувчи восита ифодаланган моддий объектга нисбатан мулк ҳуқуқидан қатъи назар, мавжуд бўлади”, дейилган [9]. Демак, турдош ҳуқуқлар субъектларининг ҳуқуқлари мутлақ ҳисобланади ва у учинчи шахсларга фақат шартнома (руҳсат) асосида ўтказилиши мумкин.

Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 6-моддасида ҳар бир инсон қаерда бўлишидан қатъи назар, ўзининг ҳуқуқий лаёқати тан олиншига ҳақли эканлиги белгилаб қўйилган [10, Б.13]. Шундай экан, турдош ҳуқуқлар субъектлари ҳам ўзларига тегишли бўлган барча ҳуқуқ ва эркинликларни ҳеч қандай тўсиқларсиз амалга оширишлари мумкин. Турдош ҳуқуқлар инсон ҳуқуқлари концепциясида мавжуд ва у яхлит бир тизимда ҳаракатда бўлади. Буни инсон ҳуқуқларининг вазифасидан ҳам билиш мумкин. ”Инсон ҳуқуқлари ва асосий эркинликлар, бизга ўз истеъдодимиз, ақл, виждонимиздан мукамал суратда фойдаланиб, ўзимизнинг барча маънавий ва жисмоний эҳтиёжларимизни қондириш учун имконият беради” [11, Б.17].

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Таълим, фан ва маданият масалалари бўйича ташкилоти (ЮНЕСКО) Уставининг 2-моддасида “интеллектуал фаолиятнинг барча соҳаларида ишловчи шахсларнинг халқаро алмашинуви борасида халқлар ҳамкорлигини рағбатлантириш, нашрлар, санъат асарлари ва бошқа фойдали ҳужжатларнинг алмашинувига ёрдам бериши” мустаҳкамланган [12, Б.167]. Бутунжаҳон интеллектуал мулки ташкилоти

БИМТ)нинг асосий мақсадларидан бири ”бутун дунёда интеллектуал мулкни химоя қилишга кўмаклашиш, миллий қонунчиликни замонавийлаштиришни рағбатлантириш, аъзо-давлатлар қонунчилигини ривожлантиришга кўмаклашиш” ва бошқалар мустаҳкамланган [13, Б.83-85].

Европада Хавфсизлик ва Ҳамкорлик Ташкилоти (ЕХХТ)нинг Хельсинки Яқунловчи ҳужжатида кино, радио, телевизион ахборотларни тарқатишни яхшилаш, плёнкаларга ёзилган ахборотларни эркин тарқатиш, аудиовизуал материалларни алмашишни кенгайтириш, халқлар ўртасида радио материалларни кенг айирбошлашни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш қоидалари мустаҳкамланган [14]. Бу ҳужжатдан кўриниб турибдики, ижрочилар қаторида юридик шахс бўлган турдош ҳуқуқлар субъекти – телевидение, радио ва бошқалар ахборот характеридаги аудиовизуал маҳсулотларни эркин тарқатиш билан инсоният тафаккури ҳамда жамият тараққиётига ҳисса қўшадилар.

Ўзбекистон Республикаси 1996 йил 20 декабрда БИМТ доирасида қабул қилинган “Ижролар ва фонограммалар бўйича шартнома” ҳамда “Муаллифлик ҳуқуқи тўғрисидаги шартнома”ларга аъзо бўлди ва 2019 йилнинг 17 июль кунидан бошлаб мамлакатимиз халқаро мажбуриятларини бажаришга киришди. Ҳозирги пайтда 100 дан ортиқ мамлакат ва Европа иттифоқи мазкур икки шартнома иштирокчиси ҳисобланади. Ушбу шартномалар рақамли муҳитда муаллифлик ҳуқуқи билан бирга турдош ҳуқуқлар ҳимоясининг асосий мезонларини белгилайди.

Турдош ҳуқуқлар билан боғлиқ айрим тушунчалар халқаро ҳуқуқда талқин қилинган бўлса-да, турдош ҳуқуқлар бир вақтнинг ўзида халқаро хусусий ҳуқуқ билан ҳам муҳофазага олинади. Академик А.Х.Саидовнинг айтишича, “Халқаро хусусий ҳуқуқ халқаро характердаги фуқаролик-ҳуқуқий меъёрлар мажмуи сифатида халқаро оммавий ҳуқуқнинг умумэтироф этилган тамойилларига зид бўлмаслиги керак” [15, Б.18].

Амалдаги қонунчиликни такомиллаштиришда турдош ҳуқуқларнинг ҳуқуқ тизимида тутган ўрни, унинг кўлами, муносабатларни тартибга солишдаги таъсири ва энг асосийси, инсон ҳуқуқлари доктринасида муҳим ўрин тутишини таъкидлаш жоиз. Профессор О.Оқюловнинг фикрига кўра ”Фуқаролик кодексининг муаллифлик ҳуқуқи, турдош ҳуқуқларга бағишланган қисмлари тубдан қайта ишланиши шарт (ҳозирги Фуқаролик кодексида ушбу қисмлар билан муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги қонун нормалари бир-бирларини такрорлайди, бундай ҳолат қонунчилик техникаси нуқтаи-назаридан мутлақо номувофиқдир)” [16, Б.41]. Олимнинг ушбу фикрларига тўлиқ қўшилиш мумкин.

Миллий қонунчилик ва халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган нормалар ҳамда ҳуқуқни қўллаш амалиётида юзага келаётган ҳуқуқий муносабатларга таяниб турдош ҳуқуқларга қуйидаги таърифни бериш мумкин: *“Турдош ҳуқуқлар – бу ўрнатилган қонунчилик доирасида муаллифлик ҳуқуқи билан ёнма-ён юрадиган, унинг объектлари муомаласини турли кўриниш ва усулларда рўёбга чиқарадиган, жисмоний ва юридик шахслар томонидан асарларни ижрога қаратиш, ишлаб чиқариш ёки бошқа шаклларда такрорлаш натижасида юзага келадиган ўзига хос муносабатларни тартибга солишга қаратилган ҳуқуқ ва эркинликлар тизими”*.

Соҳада ижобий ишлар кўлами ошиб бораётган бўлса-да, ижрочи-артистлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларни моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш тизимини яратиш, асарлардан қонуний фойдаланишни таъминлаш долзарб вазифа бўлиб қолмоқда. Айрим ҳолларда телевидение, радио, кабелли студиялар, овоз ёзиш, нусха кўпайтириш студиялари ва бошқалар ҳуқуқ эгаларининг розилигисиз, ижрочилик ҳақларини тўламасдан асарлардан фойдаланиш, аудио ва видео маҳсулотларини қонунсиз ишлаб чиқариш натижасида миллий санъатимиз ва маданиятимизга зарар келтираётган ҳоллари кўзга ташланмоқда. Турдош ҳуқуқлар объектлари билан рухсатсиз савдо қилишнинг ривожланиб кетаётгани айтилган вақтда давлат бюджетига ҳам зарар етказмоқда.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар соҳасида мамлакатимизда жиддий ислоҳотлар амалга оширилмоқда, унинг қонунчилик асослари кучайтирилмоқда. Хусусан, бугунги кунда муаллифлик ва турдош ҳуқуқларга оид халқаро-ҳуқуқий ҳужжатлар асосида Ўзбекистон Республикаси зиммасига олган мажбуриятларини бажариш орқали мамлакатимизнинг халқаро имиджини мустаҳкамлаш, шу билан бирга, ижрочиларнинг ҳуқуқларини рўёбга чиқариш ва мулкӣ ҳуқуқларини жамоавий асосда самарали бошқариш тизимини янада такомиллаштириш кун тартибига чиқди.

Ўтказилаётган турли тадбирлар натижалари, таҳлиллар ва ҳуқуқни қўллаш амалиёти турдош ҳуқуқларнинг ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштириш, ҳар бир субъектнинг мақомини аниқлаш, ҳуқуқий муносабатлар кўламини баҳолаш, энг асосийси, халқаро-ҳуқуқий нормаларни миллий қонунчиликка сингдиришни талаб этади.

Мамлакатимизнинг интеллектуал мулк ҳимояси соҳасида имиджни халқаро майдонда янада яхшилаш, соҳага доир халқаро алоқаларни янги

босқичга олиб чиқиш, хорижий ижрочиларнинг республикамиз ҳудудида, шунингдек, маҳаллий ижодкорларнинг халқаро майдонда мулкӣ ҳуқуқларини таъминлаш бугунги кундаги долзарб вазифалардан бири сифатида қолмоқда.

Турдош ҳуқуқлар объектларини ҳуқуқӣ муҳофаза қилиш тизимини яратиш, бу соҳада фаолият юритаётган давлат органлари ва нодавлат ташкилотлар ишларини мувофиқлаштириш, мавжуд соҳа қонунчилик асосларини янада такомиллаштириш, уни халқаро ҳуқуқ меъёрларига яқинлаштириш, турдош ҳуқуқлар субъектларининг қонуний манфаатлари кафолатларини кенгайтириш, адабий, бадий ва санъат асарларининг дахлсизлигини таъминлаш, мамлакатимиз ҳудудида маданий индустрия билан шуғулланаётганлар ва хорижий инвесторлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг таъсирчан тизимини яратиш зарурати юзага келмоқда.

Соҳага оид миллий қонунчилик такомиллаштирилаётган бўлса-да, лекин интеллектуал мулк соҳасида ҳуқуқӣ билимлар тарқатилиши суст, соҳада олимлар ва амалиётчи мутахассислар етишмайди, асарлар ва турдош ҳуқуқлар объектларидан рухсатсиз ҳамда ўзбошимчалик билан фойдаланиш одат тусига айланган, асарлар ва ижролардан фойдаланганда тегишли ҳақ тўлашнинг самарали тизими жорий этилмаган. Шунга кўра, мамлакат иқтисодиётида интеллектуал мулкнинг улуши пастлигича қолмоқда, соҳани ривожлантиришга инвестициялар жалб этилмаяти, давлат ўз зиммасига олган халқаро мажбуриятларини бажаришда қатор қийинчиликлар юзага келмоқда. Бу муаммоларни ҳал этиш мақсадида эса турдош ҳуқуқларни ҳуқуқӣ жиҳатдан тартибга солувчи амалдаги қонунчилик тизими чуқур илмӣ тадқиқ этилиши, ҳуқуқни қўллаш амалиёти мунтазам ўрганилиши ва амалдаги қонунчиликни такомиллаштириш бўйича мунтазам равишда тегишли таклифлар ишлаб чиқилиши талаб этилади.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2016. – 76 б. // URL: <https://lex.uz/docs/20596>
2. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ҳуқуқи. – Т.: Шарк нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, 2001.
3. Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси. –Т.: Адолат, 2007
4. Ўзбекистон Республикасининг “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонуни.
5. Мўминов А. Ўзбекистон ва ЮНЕСКОнинг халқаро-ҳуқуқӣ муносабатлари. –Т. Янги аср авлоди, 2003 йил.

6. Германский Закон об авторском праве и смежных правах от 9 сентября 1965 г. Основные институты гражданского права зарубежных стран: Сравнительно-правовые исследования. – М.: Норма, 1999
7. Французский Закон об авторском праве и смежных правах от 3 июля 1985 г. // Основные институты гражданского права зарубежных стран: Сравнительно-правовые исследования. – М.: Норма, 1999
8. Ижрочилар, фонограмма ишлаб чиқарувчилари ва эфир орқали узатувчи ташкилотлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳақидаги конвенция. Рим, 1961 йил
9. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. –Т.: Адолат. 1996, Civil Code of the Republic of Uzbekistan. –Т.: Justice. 1996.
10. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. –Т.: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази, 1998.
11. Инсон ҳуқуқлари: саволлар ва жавоблар. -Т.: 1997. (Human rights: questions and answers. - Т.: 1997.
12. Мўминов А. Ўзбекистон ва ЮНЕСКОнинг халқаро-ҳуқуқий муносабатлари.-Т.: Янги аср авлоди, 2003.
13. Ҳакимов Р. Ўзбекистон ва Бирлашган Миллатлар Ташкилоти.-Т.: Ғ.Ғулом номидаги НМИУ, 2001.
14. Свобода самовыражения, свободный поток информации, свобода средств массовой информации. - ОБСЕ. Основные положения, 1975-2001
15. Саидов А.Х. Халқаро ҳуқуқ: моҳияти ва аҳамияти. – Т.: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази, 2000.
16. Оқюлов О. “Фуқаролик кодекси ва интеллектуал мулк бўйича нормаларни кодификациялаш муаммолари.” “Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. Uzbek Law Review. Обзор законодательства Узбекистана” журнали.– Т.: 2004. – № 1.